

СЕКЦІЯ 4

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ОСІБ З ПОРУШЕННЯМИ ЗДОРОВ'Я

УДК 159.9(09):376.1-056.47:159.952-053.4

Т. Г. Харченкокандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри логопедії**Л. В. Демишевська**

студентка ФПДО

спеціальності «Корекційна освіта. Логопедія»

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка**ОСОБЛИВОСТІ УВАГИ СТАРШИХ
ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАТРИМКОЮ
ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ В
ДОСЛІДЖЕННЯХ ВЧЕНИХ**

В статті представлений теоретичний аналіз досліджень вітчизняних вчених щодо особливостей уваги дітей із затримкою психічного розвитку старшого дошкільного віку.

В статье представлен теоретический анализ исследований отечественных ученых об особенностях внимания детей с задержкой психического развития старшего дошкольного возраста.

The article presents a theoretical analysis of the research scientists on the peculiarities of children's attention with a delay in the mental development of older preschool age.

Ключові слова: затримка психічного розвитку, увага мимовільна та довільна, пізнавальна сфера особистості, старші дошкільники.

Ключевые слова: задержка психического развития, внимание непроизвольное и произвольное, познавательная сфера личности, старшие дошкольники.

Keywords: retardation of mental development, involuntary attention, voluntary attention, cognitive sphere of personality, senior preschoolers.

Постановка проблеми. Останнім часом кількість дітей із затримкою психічного розвитку (ЗПР) невпинно зростає. Сьогодні ця проблема особливо актуальна, тому що ЗПР це одне з найбільш поширених форм порушень психічного розвитку дітей. Цей факт зумовлює підвищену увагу дослідників і практиків

до даної проблеми. У старших дошкільників із ЗПР вчені відзначають недостатньо розвинену довільну увагу, дефіцитарність основних властивостей уваги, її нестійкість, низьку концентрацію і переключення. Дослідження проблеми розвитку уваги у дошкільників із ЗПР важливо як для науковців, так і для практиків, тому що цей психічний процес є необхідною умовою для успішного розвитку дитини в процесі навчання і виховання. А його недостатній розвиток може привести до зниження готовності до шкільного навчання даної категорії дітей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вивчення ЗПР, як специфічної аномалії дитячого розвитку розгорнулося у вітчизняній дефектології в 60-і роки ХХ століття і пов'язано з іменами таких вчених, як Г. Ю. Сухарева, Т. О. Власова, В. М. Астапов, М. С. Певзнер, В. І. Лубовський. Сучасні вітчизняні дослідники: І. Д. Бех, В. І. Бондар, Т. П. Вісковатова, Н. І. Депутат, М. В. Дмитрієва, Т. Ф. Марчук, І. М. Омельченко, Ю. В. Рібцун, Т. В. Сак досліджують особливості психічного розвитку такої категорії дітей, розробляють розвивальні, навчальні програми для дошкільників та школярів.

Мета статті. Здійснити теоретичний аналіз наукових досліджень з питань особливостей уваги старших дошкільників із ЗПР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «затримка психічного розвитку» був запропонований Г. Ю. Сухаревою в 1959 році [9]. Затримка психічного розвитку (ЗПР) – це синдром тимчасового відставання розвитку психіки в цілому або окремих її функцій. Поняття «затримка психічного розвитку» вживається по відношенню до дітей з мінімальними органічними ушкодженнями або функціональною недостатністю центральної нервової системи, а також до таких, які тривалий час знаходяться в умовах соціальної депривації.

У дітей із ЗПР, як відзначають вчені,

спостерігається виражене відставання в розумовій діяльності [2, 5, 6, 7]. Такі діти відчувають труднощі в формуванні образних уявлень, у них не формується відповідний віковим можливостям рівень словесно-логічного мислення. Т. В. Єгорова, вивчаючи особливості наочно-образного мислення дітей із ЗПР, виявила недоліки сформованої зорово-аналітико-синтетичної діяльності [3]. Недоліки мислення у дітей із ЗПР проявляються в низькій здатності до узагальнення матеріалу, слабкості регулюючої функції мислення, низької сформованості основних розумових операцій аналізу і синтезу.

Діти із затримкою психічного розвитку в цілому відрізняються зниженою розумовою працездатністю. Для їх діяльності характерні низький рівень самоконтролю, відсутність цілеспрямованих продуктивних дій, порушення планування і програмування діяльності, яскраво виражені труднощі у вербалізації дій.

Вчені Л. М. Вагуріна, О. М. Мастюкова, В. М. Сорокін зазначають, що при ЗПР спостерігається брак уваги [1, 6, 8]. Діти розсіяні, не можуть працювати більше 10 – 15 хвилин, якщо наполягати на виконанні завдань, то це викликає реакцію роздратування, небажання працювати. У дітей із ЗПР ослаблена увага до вербальної інформації, навіть в тому випадку, коли розповідь буде цікавою, захоплюючою. Діти втрачають сутність питання, що розглядається при виникненні найменшого подразника.

Увагу такої категорії дітей дослідники характеризують нестійкістю, розсіяністю, труднощами в переключенні та розподілі [2, 5, 6, 7, 9, 10]. Дітям із ЗПР важко зібрати, сконцентрувати свою увагу. У них також відзначають нерівномірність і сповільненість розвитку стійкості уваги.

Дітям із ЗПР характерна підвищена виснаженість, що виражається в короткочасній продуктивності при виконанні завдань та зі швидким наростанням помилок саме під час досягнення мети, на це вказують І. М. Омельченко, С. О. Тарасюк [7, 10]. Часто в таких випадках наростаюча неуважність виражається в постійному переключенні уваги на різні об'єкти. Недоліки уваги,

як пояснюють вчені, обумовлені функціональними або органічними порушеннями центральної нервової системи і призводять до нездатності зосереджуватися на виконанні завдань ігрового або навчального характеру.

Нестійкість уваги і зниження працездатності у дітей даної категорії, зазначає О. В. Защиринська, мають все ж таки індивідуальні форми прояву [4]. Так, у одних дітей найбільш висока працездатність і максимальне напруження уваги виявляються на початку виконання завдання і неухильно знижуються під час продовження роботи; у інших дітей найбільше зосередження уваги настає після деякого періоду діяльності, тобто цим дітям необхідний додатковий період часу для включення в діяльність; у третьої групи дітей відзначаються нерівномірна працездатність і періодичні коливання уваги впродовж усього виконання завдання.

Значні недоліки довільного уваги у дітей із ЗПР відмічали В. І. Лубовський, Т. О. Власова, Г. Ю. Сухарева, що зустрічаються при втомі, на фоні астенії, при відсутності мотивації до навчальної діяльності [2, 9]. Такі порушення уваги найбільш характерні для групи дітей із ЗПР церебрально-органічного походження.

Педагоги і психологи, які досліджують дітей із ЗПР відзначають такі особливості уваги, характерні для даного порушення: низька концентрація уваги, надзвичайно обмежений обсяг уваги, увага невибіркова, часте переключення уваги, інертність уваги, підвищена виснаженість довільної уваги [5, 7, 8, 10, 11]. Тому такі діти нездатні зосередитися на завданні чи будь-якій діяльності, швидко відволікаються; сприймають недостатню кількість інформації, що призводить до фрагментарності сприйняття та викривленні результату діяльності; не вміють зосередитися на суттєвих ознаках об'єктів, що сприймаються; спонтанно реагують на зовнішні подразники; мають знижену можливість переключати увагу з одного виду діяльності на інший. Ці особливості порушення уваги у дітей із ЗПР перешкоджають реалізації розумової діяльності, не активізують зосередженість і вибірковість пізнавальної

діяльності, ускладнюють реалізацію процесів сприйняття та пам'яті.

У виховній і навчальній діяльності дітей старшого дошкільного віку із ЗПР необхідно враховувати деякі особливості довільної уваги, на це вказують І. М. Омельченко, С. О. Тарасюк, Г. А. Урунтаєва, Ю. О. Афонькіна [7, 10, 11]. У дітей даної категорії спостерігаються часті переходи від стану активності уваги до повної пасивності, що пов'язано з їх нервово-психічним станом, а також на успішність виконання навчальних завдань негативно впливають не тільки характеристики довільної уваги, але і такі обставини, як складність завдання, значний обсяг роботи.

Р. Д. Тригер у дітей із ЗПР з синдромом гіперактивності відзначає розлад мимовільної уваги у вигляді високої відволікаємості на несуттєві зовнішні подразники [5]. Це надто ускладнює зосередження на необхідному навчальному матеріалі. Науковець зазначає, що при затримці психічного розвитку з церебральним синдромом порушення уваги нарастають в момент втоми і різкого падіння працездатності, при явищах психофізичного інфантилізму – втрата інтересу до даного виду діяльності.

Вченими встановлено, що з віком в процесі навчання і виховання довільна увага дітей із затримкою психічного розвитку в значному ступені піддається корекційному впливу [2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11].

Висновки та перспективи подальших розвідок. Психологічна корекція порушення уваги вимагає тривалого часу і умов, при яких діти можуть працювати не відволікаючись, поступово набуваючи витримку і акуратність. Для досягнення цих цілей важливо допомагати дитині формувати навички самоконтролю в навчально-виховному процесі. Для подолання порушень довільної уваги, одночасно мають бути затребуваними різні корекційні прийоми, але щоб завдання переважно мали особистісну значущість. В подальшому ми ставимо задачу на практиці виявити методами психодіагностики особливості уваги старших дошкільників із ЗПР та підібрати психокорекційні техніки з подолання недоліків їхньої довільної уваги

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вагурина Л. М. Вниманіе, речь, плоскості. Развивающее пособие для детей 3 – 5 лет. – М. : Просвещение, 2007. – 310 с.
2. Дети с задержкой психического развития / под ред. Т. А. Власовой, В. И. Лубовского, Н. А. Цыпиной. – М. : Педагогика, 1984. – 256 с.
3. Егорова Т. В. Особенности памяти и мышления младших школьников, отстающих в развитии [Текст] / Т. В. Егорова. – М. : Педагогика, 1973. – 173 с.
4. Защиринская О. В. . Психология детей с задержкой психического развития. Хрестоматия: Учебное пособие для студентов факультетов психологии. – изд. 2-е, испр. и доп. – СПб. : Речь, 2007. – 168 с.
5. Тригер Р. Д. Психологические особенности социализации детей с задержкой психического развития. – СПб. : Питер, 2008. – 192 с.: ил. – (Серия «Детскому психологу»).
6. Мастюкова Е. М. Клиническая характеристика задержки психического развития // Дефектология – 1982 – №4 С. 15 – 19.
7. Омельченко І. М. Психолого-педагогічні основи діагностики і формування комунікативної діяльності у дітей дошкільного віку із затримкою психічного розвитку: навчально-методичний посібник / І. М. Омельченко; Інститут спеціальної педагогіки НАПН України. – Полтава: ТОВ «Фірма «Техсервіс», 2015. – 185 с.
8. Сорокин В. М. Специальная психология: Учеб. пособие / Под научн. ред. Л. М. Шипицыной. – СПб. : Речь, 2003. – 216 с.
9. Сухарева Г. Е. Клинические лекции по психиатрии детского возраста. Т. 3. – М. : Медицина, 1965. – 230 с.
10. Тарасюк С. О. Формування соціально-комунікативної активності дітей із затримкою психічного розвитку в процесі корекційного навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.08 «Спеціальна психологія» / С. О. Тарасюк. – К., 1999. – 20 с.
11. Урунтаева Г. А., Афонькіна Ю. А. Практикум по дошкольной психологии. – М. : Владос, 1995. – 291 с.